

Grafika „Elbląg”

NUMER INWENTARZA:

CMM/SM/3668

TYTUŁ:

Grafika „Elbląg”

AUTOR:

autor (rytownik): nieznany; autor wzoru (rysownik): Friedrich Bernhard Werner (1690-1776); wydawca: Johann Balthasar Probst (1673-1750);
wydawnictwo: Jeremias Wolff Erben

CZAS POWSTANIA:

po 1729 r.

WYSOKOŚĆ:

37 cm

SZEROKOŚĆ:

102,5 cm

SYGNATURY:

prawy dół: „F. B. Werner del.”; prawy dolny róg: „Hoered. ler. Wolffŷ excudit Aug. V.”

NAPISY:

górna partia nieba, pośrodku (w banderoli): „ELBING IN POLNISH PREUSSEN”; lewa str. (rzeka): „Elbing Fluß”; legenda pod kompozycją: „1. Leichnams Kirch. 2. Die scharff Ecke. 3. Marien Thor. 4. Waag Thor. 5. Daß Mittel Thor. 6. Marien Kirch. 7. Kran Thor 8. Fisches Thor. 9. Pfarr Kirch ad S. Nicolaum. 10. Das hohe Thor. 11. Rath-haus und Thurn. 12. Das Schmidt Thor. 13. Daß Gärsten Thor. 14. Die Polnische Thor. 15. Daß Gymnasio. 16. Heil. 3. König Kirchen in der Neustadt. 17. Daß Anna Kirchlauf dem Berg. 18. Daß Burg Thor. 19. Daß Tur Thor.”; lewy dolny róg: „Cum Pr. Sac. Cas. Maj.”

WŁAŚCICIEL:

Narodowe Muzeum Morskie w Gdańsku

SŁOWA KLUCZOWE:

grafika, panorama miasta, Elbląg, widok

MIEJSCE POWSTANIA:

Augsburg (Niemcy)

MIEJSCE POZYSKANIA:

Warszawa

MATERIAŁ:

papier czerpany

TECHNIKA:

miedzioryt

DZIAŁ:

Sztuki Marynistycznej

LOKALIZACJA:

magazyn

OPIS:

Grafika ukazuje osiemnastowieczną panoramę Elbląga z odległej perspektywy, oglądaną od strony zachodniej, z przedmieścia Grubenhagen, gdzie kupcy i rajcy elbląscy posiadali własne ogrody. W centrum widać zabudowę historycznego miasta z wysokimi wieżami kościołów, poprzedzoną budynkami na Wyspie Spichrzów i wraz nimi wpisaną w system fortyfikacji miejskich z masywnymi bastionami oraz fosą. Najważniejsze budynki sakralne i świeckie oraz liczne bramy miejskie oznaczone są liczbami, zaś objaśnienia w formie niemieckojęzycznej legendy znajdują się pod przedstawieniem. Najwyższą budowlą, górującą nad pozostałymi, jest kościół parafialny p.w. Świętego Mikołaja, obok którego widać znacznie niższą wieżę ratusza. Na lewo, przy wschodnich murach miasta usytuowany jest gotycki kościół p.w. Najświętszej Marii Panny, który należał pierwotnie do zakonu dominikanów, ale w XVI w. został przejęty przez ewangelików – lokalizacja świątyni na oboczu była typowa dla zakonów żebraczych. W pobliżu stoi Brama Wagi, wyraźnie wyższa od pozostałych bram miejskich oraz budynków mieszkalnych. Na prawo, po przeciwnej – południowej – stronie, w obrębie murów fortyfikacyjnych znajduje się znacznie niższa zabudowa Nowego Miasta, z niewysoką wieżą kościoła Trzech Króli oraz z dachem Bramy Zamkowej wykutej w zewnętrznym pierścieniu murów. Nowe Miasto powstało w XIV w. jako odrębna osada, konkurencyjna wobec Starego Miasta, ale już w 1478 r. doszło do ich połączenia. Siedemnastowieczne systemy obronne zaprojektowane przez inżyniera flamandzkiego pochodzenia H. Thomé, częściowo ukazane na omawianym miedziorycie, scaliły w jeden organizm Stare i Nowe Miasto oraz znajdującą się na przeciwnym brzegu rzeki zurbanizowaną część Wyspy Spichrzów. Elbląg posiadał wiele bram miejskich, na grafice jest ich łącznie oznaczonych dziesięć. Od strony zachodniej w murach fortyfikacji są dwie bramy wjazdowe, poprzedzone mostami przerzuconymi przez fosę. Jedną z nich jest Brama Żuławska (ukazana w centralnej części ryciny), zwana w XVIII wieku Bramą Średnią – stąd w legendzie określenie „Daß Mittel Thor”, prowadząca niegdyś z Wyspy Spichrzów na zachód, przez tereny Grubenhagen w kierunku Gdańska. Przedstawiona na wprost fosa miejska zasilana jest przez rzekę Elbląg, płynącą z lewej strony. Rzeka skręca przy narożnym bastionie i znika z pola widzenia, jednak dalszy jej bieg zdradzają widoczne między budynkami maszty statków o zwiniętych żaglach. Rzeka stanowi w tym miejscu granicę między Starym Miastem a Wyspą Spichrzów, chronioną przez wysoki półbastion na Ostrym Krańcu. Początkowo miejsce wznoszenia spichlerzy oraz przedmieścia Grubenhagen były ze sobą połączone, dopiero dzięki budowie wspomnianych fortyfikacji w latach 1626-1643 zostały rozdzielone fosą, wskutek czego powstała odrębna wyspa. Z lewej strony grafiki, poza obrębem murów miejskich ukazane zostały tuż nad rzeką Elbląg niskie zabudowania wraz z młynem oraz kościół Bożego Ciała z wysoką wieżą. Lokalizacja świątyni poza systemem fortyfikacji wynikała zapewne z jej pierwotnej funkcji – została bowiem wzniesiona ok. 1300 r. jako kaplica św. Jerzego przy szpitalu zakaźnym, a dopiero sto lat później, po pożarze z 1400 r. wybudowano w jej miejscu kościół Bożego Ciała, na pamiątkę cudu, jakoby ogień pozostawił jedynie nietknięte Hostie. Współczesny Elbląg nie przypomina miasta przedstawionego na omawianym miedziorycie – już na przełomie XVIII i XIX w. rozebrano fortyfikacje miejskie, na początku XIX w. wyburzono wszystkie bramy staromiejskie z wyjątkiem istniejącej do dziś Bramy Targowej, wkrótce potem rozpoczęto zasypywanie fos miejskich. Zabytkowa tkanka miasta uległa niemal całkowitemu zniszczeniu podczas II wojny światowej, w trakcie dwutygodniowych walk o Elbląg w styczniu i lutym 1945 r. Straty w obrębie zabudowy Starego Miasta szacowano na 98%, nie ocalał żaden spichlerz na Wyspie Spichrzów. Powyższa grafika stanowi więc cenne źródło informacji na temat osiemnastowiecznego wyglądu Elbląga i jego zabytkowej zabudowy, która nie przetrwała do dzisiejszych czasów. Miedzioryt został wykonany w Augsburgu po 1729 r. według rysunku Friedricha Bernharda Wernera, słynnego śląskiego rysownika (ur. w Topoli k. Kamieńca Żąbkowickiego), obdarzonego niepokorną osobowością oraz pasją do podróży i ciągłego chwytnością za pióro w celu uwieczniania na rysunkach mijanych budowli i widoków miast. Szkice Wernera nie reprezentują, co prawda, wybitnego poziomu artystycznego, są jednak nieocenionym źródłem wiedzy topograficznej, wiele z nich bowiem ukazuje osiemnastowieczne budowle oraz układy urbanistyczne miast, nie zachowane do dnia dzisiejszego bądź całkowicie już przekształcone. We wczesnej młodości Werner miał się różnych zajęć. Początkowo poświęcił się karierze wojskowej i studiował inżynierię wojskową, jednak długo w armii nie wytrzymał. Wyruszył w siedmioletnią podróż, podczas której zapewniał sobie utrzymanie jako werbownik żołnierzy, zarządca majątkowy i kawalerzysta, podawał się również za znachora, w Wiedniu tłumaczył libretta oper, zaś w Czechach – u hrabiego Sporcka – był dyrektorem maszyni teatralnej. Co jednak istotne, w latach wędrówki miał zawsze przy sobie szkicownik. Jednym z ważniejszych i najbardziej płodnych okresów w karierze Wernera były lata dwudzieste i trzydzieste XVIII w. – w 1727 roku rozpoczął bowiem ponad dziesięcioletnią współpracę z czterema najbardziej znanymi wydawnictwami w Augsburgu: Jeremias Wolff Erben, Johann Christian Leopold, Martin Engelbrecht oraz Johann Georg Merz, na zlecenie których udał się w wieloletnią podróż po Europie, aby rysować zamki, grody, kościoły, pałace oraz całokształt panoramy miast, czyli wszystko, co uzna za godne uwiecznienia. Zamówienie to dodało mu „odwagi i fantazji” – o czym wspominał w swojej autobiografii, ponieważ wreszcie mógł oddać się w pełni swojemu zamiłowaniu do rysowania i podróży, czyniąc z tego profesję. Na podstawie rysunków Wernera sporządzane były w Augsburgu miedzioryty, najczęściej publikowane w seriach. Trzeba wspomnieć, że Augsburg był w XVIII w. czołowym ośrodkiem wydawniczym w Europie, produkującym niezliczoną ilość rozmaitych grafik, dlatego określany bywa jako ówczesna „Bilderfabrik Europas” (fabryka obrazów Europy). Dzięki współpracy z Wernerem wspomniane augsburskie oficyny zyskały możliwość publikowania miedziorytów wykonanych według najbardziej aktualnych pierwowzorów rysunkowych, bez konieczności kopiowania przestarzałych widoków miast, co wcześniej było często praktykowane w wyniku braku współczesnych panoram. Wspomniany okres ponad dziesięcioletniej współpracy z Augsburgiem rozpoczęła podróż do Prus Królewskich i Książęcych, w którą Werner wyruszył po zawarciu kontraktu z Johannem Balthasarem Probstem – zięciem oraz spadkobiercą zmarłego trzy lata wcześniej wydawcy Jeremiasa Wolffa. Dzięki tej wyprawie Werner rozwinął skrzydła i poczuł smak przygody, o czym wspomina w swej autobiografii: „Gdy mi oskubane skrzydła poczęły odrastać, szukałem najpierw sposobności dostania się przez Polskę do Gdańska w Prusach. Dotarłem więc do Królewca, skąd zahaczywszy o Malbork i Elbląg, nawróciłem znów wodą do Gdańska, w której to podróży spotkała mnie niejedna przygoda”. Efektem tej wyprawy jest seria wielkoformatowych miedziorytów z panorami miast pruskich, ukazanych z odległej perspektywy – m.in. Toruń, Malbork, Gdańsk i omawiany tu Elbląg. Od wiosny do jesieni Werner wędrował tworząc szkice, które dopracował w okresie zimowym. Przygotowywał rysunki w formatach odpowiadających późniejszym rycinom, najważniejsze budowle numerował i na marginesach pisał objaśnienia, jeśli zaś znał herb danego miasta, również go przerysowywał. Trudno jednoznacznie zidentyfikować sztycharzy, którzy wyryli w metalowych płytkach panoramy miast pruskich w formacie 36 x 100 cm w oparciu o rysunki przygotowawcze Wernera. Tym samym, ciężko ustalić autorstwo omawianej grafiki „Elbląg”. Wydawnictwo Wolffa oraz jego spadkobierców, prowadzone w owym czasie przez J. B. Probstę, zatrudniało najlepszych, tzn. najbardziej uzdolnionych miedziorytników swoich czasów, pomimo tego na wielu rycinach oznaczona została jedynie nazwa oficyny wydawniczej, zaś personalia poszczególnych grafików pominięto. W przypadku ogromnych panoram dodano jedynie sygnaturę Wernera i skrót od łaćnińskiego

wyrazu delineavit (oznaczającego narysował). Narodowe Muzeum Morskie w Gdańsku posiada jeszcze jeden miedzioryt z omawianej serii wielkich panoram miast pruskich – „Toruń”. [Zuzanna Mikołajek-Kiełb]

CKWS
CENTRUM KONSERWACJI
WRAKÓW STATKÓW

**NARODOWE
MUZEUM
MORSKIE**
w Gdańsku

**WIRTUALNE
MUZEUM
MORSKIE**

Copyright © 2016 Narodowe Muzeum Morskie w Gdańsku. Niektóre prawa zastrzeżone

**Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.**

Projekt Centrum Konserwacji Wraków Statków wraz z Magazynem Studyjnym w Tczewie – budowa infrastruktury kultury Narodowego Muzeum Morskiego w Gdańsku.

WSPARCIE UDZIELONE Z FUNDUSZY NORWESKICH I FUNDUSZY EOG, POCHODZĄCYCH Z ISLANDII, LIECHTENSTEINU I NORWEGII, ORAZ ŚRODKÓW KRAJOWYCH.
[POLITYKA PRYWATNOŚCI](#)